

Марочкін Олексій Іванович

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри кримінального процесу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Marochkin Oleksii

PhD in Law,

Assistant at the Department of Criminal Procedure

Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: 0000-0002-0397-5036

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-10-11461

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ УТВОРЕННЯ «СУДУ, ВСТАНОВЛЕНОГО ЗАКОНОМ», У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ

THE PROCEDURAL ASPECT OF ESTABLISHING A 'COURT ESTABLISHED BY LAW' IN CRIMINAL PROCEEDINGS: PRACTICE OF THE SUPREME COURT

Анотація. Вступ. Одним із елементів права на справедливий суд є право на «суд, встановлений законом». При цьому, важливим є забезпечення цього права саме у сфері кримінального судочинства. Водночас, дослідження права на «суд, встановлений законом», передбачає з'ясування як матеріального, так і процесуального аспектів його утворення. Тож, поряд із судовим аспектом утворення «суду, встановленого законом» (який передбачає дослідження концептуальних засад судоустрою), варто виокремити також процесуальний аспект.

Процесуальний аспект утворення «суду, встановленого законом», відображає організаційно-процесуальні умови утворення складу суду для розгляду конкретного кримінального провадження. Забезпечення права на «суд, встановлений законом», спрямоване на реалізацію конституційного права на судовий захист, що є одним із основоположних прав людини. Разом із тим, в умовах воєнного стану права і свободи людини і громадянина можуть бути суттєво обмежені. При цьому, серед прав і свобод, які не можуть бути обмежені, право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина відсутнє. Постає необхідність дослідження організаційно-процесуальних умов утворення складу суду в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану з урахуванням означених особливостей.

Мета. Метою дослідження є розкриття концептуальних підходів до визначення організаційно-процесуальних умов утворення складу суду в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану з урахуванням можливостей обмеження права на справедливий суд у цілому та судовий захист, зокрема.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення щодо регулювання процесуальних аспектів утворення «суду, встановленого законом»; 2) праці вітчизняних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у царині права на справедливий суд у кримінальному провадженні, зокрема щодо права на «суд, встановлений законом»; 3) судова практика Верховного Суду з питань процесуального аспекту утворення «суду, встановленого законом» у кримінальному провадженні.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення та групування (для характеристики організаційно-процесуальних умов утворення складу суду для розгляду конкретного кримінального провадження, а також для виокремлення основних питань, які характеризують процесуальний аспект утворення «суду, встановленого законом»); формалізації, аналізу та синтезу (для дослідження структури елементів процесуального аспекту утворення «суду, встановленого законом»); емпіричний метод (для узагальнення судової практики); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків).

Результати. У науковій статті розкрито організаційно-процесуальні умови утворення складу суду для розгляду конкретного кримінального провадження, чим визначено складові процесуального аспекту утворення «суду, встановленого законом», у кримінальному провадженні. З'ясовано, що основними питаннями, які складають процесуальний аспект утворення «суду, встановленого законом», у кримінальному провадженні, є: 1) склад суду; 2) підсудність; 3) направлення кримінального провадження з одного суду до іншого; 4) недопустимість повторної участі судді в кримінальному провадженні; 5) процедурні питання забезпечення утворення «суду, встановленого законом».

Констатовано, що визначення складу суду має свої особливості залежно від стадій кримінального провадження (особливості складу суду в суді першої інстанції; особливості складу суду в суді апеляційної інстанції; особливості складу суду при перегляді судового рішення за нововиявленими обставинами), наявності підстав для здійснення кримінального провадження в особливому порядку (особливості провадження в суді присяжних), а також при розгляді справ різної юрисдикції. Важливе значення має правильне вказування складу суду у судовому рішенні, а також урахування спеціалізації суддів.

Наголошено, що питання належного визначення підсудності як складової поняття «суд, встановлений законом», є актуальним з одного боку, у зв'язку із необхідністю зміни підсудності через воєнний стан, а з іншого боку, у зв'язку із тим, що порушення правил підсудності є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону та має наслідком скасування судового рішення.

Зазначено, що одним із актуальних питань є також направлення кримінального провадження з одного суду до іншого, дотримання належної процедури при здійсненні якого впливає на забезпечення права на «суд, встановлений законом». Крім того, однією із важливих умов дотримання права на «суд, встановлений законом», є недопустимість повторної участі судді в одному і тому ж кримінальному провадженні.

Вказується, що до інших важливих процедурних питань забезпечення утворення «суду, встановленого законом», належать також роз'яснення особі права на «суд, встановлений законом»; забезпечення права на «суд, встановлений законом», у випадку заміни судді або зміни територіальної підсудності в умовах воєнного стану, а також забезпечення права на «суд, встановлений законом», під час наради суддів та ухваленні судового рішення.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на аналізі подальшого розвитку законодавства і з'ясуванні новітніх тенденцій судової практики щодо організаційно-процесуальних умов утворення складу суду для розгляду конкретного кримінального провадження. Це надасть змогу покращити функціонування кримінальних процесуальних інститутів, пов'язаних із утворенням «суду, встановленого законом».

Ключові слова: право на справедливий суд, «суд, встановлений законом», судова практика, Верховний Суд, склад суду, підсудність.

Summary. Introduction. One of the elements of the right to a fair trial is the right to a “court established by law.” At the same time, it is important to ensure this right specifically in the field of criminal justice. Moreover, studying the right to a “court established by law” involves clarifying both the substantive and procedural aspects of its establishment. Therefore, alongside the organizational aspect of establishing a “court established by law” (which entails examining the conceptual foundations of the judicial system), it is also necessary to highlight the procedural aspect.

The procedural aspect of the formation of a “court established by law” reflects the organizational and procedural conditions for the formation of a court panel to consider a specific criminal case. Ensuring the right to a “court established by law” is aimed at realizing the constitutional right to judicial protection, which is one of the fundamental human rights. At the same time, under martial law, human and civil rights and freedoms may be significantly restricted. However, among the rights and freedoms that cannot be restricted, the right to judicial protection of human and civil rights and freedoms is absent. This raises the need to examine the organizational and procedural conditions for the formation of a court panel in criminal proceedings under martial law, taking into account these particular features.

Purpose. The purpose of the study is to reveal the conceptual approaches to defining the organizational and procedural conditions for forming the composition of the court in criminal proceedings under martial law, taking into account the possibilities of restricting the right to a fair trial in general and judicial protection in particular.

Materials and methods. The materials of the study are: 1) legal and regulatory framework regarding the regulation of procedural aspects of the formation of a ‘court established by law’; 2) works of domestic authors who conduct their scientific and practical research in the field of the right to a fair trial in criminal proceedings, in particular regarding the right to a ‘court established by law’; 3) case law of the Supreme Court on issues of the procedural aspects of the formation of a ‘court established by law’ in criminal proceedings.

During the course of the research, the following scientific methods were used: theoretical generalization and grouping (to characterize the organizational and procedural conditions for forming the composition of the court to consider a specific criminal case, as well as to identify the main issues that characterize the procedural aspect of forming the ‘court established by law’); formalization, analysis, and synthesis (for studying the structure of the elements of the procedural aspect of the formation of a ‘court established by law’); empirical method (for summarizing judicial practice); logical generalization of results (formulating conclusions).

Results. The article reveals the organizational and procedural conditions for forming the composition of a court to consider a specific criminal case, thereby defining the components of the procedural aspect of forming a ‘court established by law’ in criminal proceedings. It was determined that the main issues constituting the procedural aspect of forming a ‘court established

by law' in criminal proceedings are: 1) composition of the court; 2) jurisdiction; 3) transfer of criminal proceedings from one court to another; 4) inadmissibility of a judge's repeated participation in criminal proceedings; 5) procedural issues ensuring the formation of a 'court established by law'.

It has been noted that the determination of the composition of the court has its specific features depending on the stages of criminal proceedings (features of the court composition in the court of first instance; features of the court composition in the appellate court; features of the court composition when reviewing a court decision based on newly discovered circumstances), the existence of grounds for criminal proceedings in a special procedure (features of proceedings in a jury court), as well as when considering cases of different jurisdiction. Correctly indicating the composition of the court in the court decision, as well as taking into account the specialization of judges, is of significant importance.

It is emphasized that the issue of properly determining jurisdiction as a component of the concept of a 'court established by law' is relevant, on the one hand, due to the need to change jurisdiction because of martial law, and on the other hand, because a violation of jurisdiction rules constitutes a significant breach of the requirements of the criminal procedural law and may result in the annulment of a court decision.

It is noted that one of the pressing issues is also the transfer of a criminal case from one court to another, with adherence to the proper procedure in which affecting the protection of the right to a trial as established by law. In addition, one of the important conditions for ensuring the right to a trial as established by law is the inadmissibility of a judge participating again in the same criminal case.

It is indicated that other important procedural matters ensuring the formation of a court established by law also include explaining to a person the right to a court established by law; ensuring the right to a court established by law in the event of the replacement of a judge or a change in territorial jurisdiction under martial law; as well as ensuring the right to a court established by law during a judges' deliberation and the adoption of a judicial decision.

Discussion. In future scientific research, it is proposed to focus on analyzing the further development of legislation and clarifying the latest trends in judicial practice regarding the organizational and procedural conditions for forming the composition of a court to consider a specific criminal case. This will make it possible to improve the functioning of criminal procedural institutions related to the formation of a 'court established by law.'

Key words: the right to a fair trial, 'court established by law', judicial practice, Supreme Court, composition of the court, jurisdiction.

Постановка проблеми. Одним із елементів права на справедливий суд є право на «суд, встановлений законом». При цьому, важливим є забезпечення цього права саме у сфері кримінального судочинства. Водночас, дослідження права на «суд, встановлений законом», передбачає з'ясування як матеріального, так і процесуального аспектів його утворення. Тож, поряд із судоустрійним аспектом утворення «суду, встановленого законом» (який передбачає дослідження концептуальних засад судоустрою), варто виокремити також процесуальний аспект.

Процесуальний аспект утворення «суду, встановленого законом», відображає організаційно-процесуальні умови утворення складу суду для розгляду конкретного кримінального провадження. Забезпечення права на «суд, встановлений законом», спрямоване на реалізацію конституційного права на судовий захист, що є одним із основоположних прав людини. Разом із тим, в умовах воєнного стану права і свободи людини і громадянина можуть бути суттєво обмежені. При цьому, серед прав і свобод, які не можуть бути обмежені, право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина відсутнє. Постає необхідність дослідження організаційно-процесуальних умов утворення складу суду в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану з урахуванням означених особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню утворення «суду, встановленого законом»

присвячено праці представників різних галузей юридичної науки, оскільки, по суті, на засадничому рівні зазначена тематика належить до міждисциплінарних досліджень процесуального права. Тому науковим підґрунтям даної роботи стали наукові праці представників різних галузей процесуального права (передусім кримінального процесуального та цивільного процесуального права).

Так, вагомим досягненням у сфері кримінального судочинства є науковий доробок Н.П. Сизої, яка зробила загальний висновок, що реалізація права на «суд, встановлений законом» у кримінальному провадженні передбачає здійснення правосуддя спеціально створеним згідно з законом юрисдикційним органом — судом, який уповноважений на підставі норм кримінального процесуального кодексу України вирішувати питання у межах його компетенції [1]. Заслугує на увагу також наукова праця О.З. Хотинської-Нор, присвячена дослідженню українського контексту права на «суд, встановлений законом» як структурного елементу права на справедливий суд [2].

Разом із тим, урахуовуючи загальнопроцесуальний характер досліджуваних питань, цінними доробками для мети нашого дослідження є також праці науковців-представників цивільної процесуальної галузі. Зокрема, ці наукові роботи ґрунтуються на фундаментальних судоустрійних засадах, які є релевантними і для сфери кримінального судочинства, а також досліджують практику ЄСПЛ, яка, у свою чергу, є

джерелом також і кримінального процесуального права. Так, А. І. Виноградова у своїй роботі здійснює науковий аналіз окремих положень нової редакції Цивільного процесуального кодексу України крізь призму практики ЄСПЛ, в контексті тлумачення права на «суд, встановлений законом» як невід'ємного елемента права на справедливий суд. Наголошено на зміні акцентів у підходах до визначення цивільної юрисдикції та появи її нових видів. Висловлено власну позицію щодо законодавчого пошуку шляхів попередження «конфлікту» судових юрисдикцій та акцентовано увагу на позитивних тенденціях модернізації цивільного процесуального законодавства [3].

У свою чергу Т. А. Цувіна досліджує еволюційне тлумачення вимоги «суд, встановлений законом» як елемента права на справедливий судовий розгляд, передбаченого п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у практиці Європейського суду з прав людини [4].

Водночас, оскільки забезпечення права на «суд, встановлений законом» є особливо важливим саме у сфері кримінального судочинства, а в умовах воєнного стану права і свободи людини і громадянина можуть бути суттєво обмежені, подальшого наукового осмислення потребують організаційно-процесуальні умови утворення складу суду в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану з урахуванням зазначених особливостей.

Метою статті є розкриття концептуальних підходів до визначення організаційно-процесуальних умов утворення складу суду в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану з урахуванням можливостей обмеження права на справедливий суд у цілому та судовий захист, зокрема.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення щодо регулювання процесуальних аспектів утворення «суду, встановленого законом»; 2) праці вітчизняних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у царині права на справедливий суд у кримінальному провадженні, зокрема щодо права на «суд, встановлений законом»; 3) судова практика Верховного Суду з питань процесуального аспекту утворення «суду, встановленого законом» у кримінальному провадженні.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення та групування (для характеристики організаційно-процесуальних умов утворення складу суду для розгляду конкретного кримінального провадження, а також для виокремлення основних питань, які характеризують процесуальний аспект утворення «суду, встановленого законом»); формалізації, аналізу та синтезу (для дослідження структури елементів процесуального аспекту утворення «суду, встановленого законом»); емпіричний метод (для узагальнення судової практики); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків).

Виклад основного матеріалу. Процесуальний аспект утворення «суду, встановленого законом» відображає організаційно-процесуальні умови утворення складу суду для розгляду конкретного кримінального провадження. Серед таких можна виділити, зокрема, наступні питання: 1) склад суду; 2) підсудність; 3) направлення кримінального провадження з одного суду до іншого; 4) недопустимість повторної участі судді в кримінальному провадженні; 5) процедурні питання забезпечення утворення «суду, встановленого законом». Розглянемо їх детальніше.

1) Склад суду.

Визначення складу суду має свої особливості залежно від стадій кримінального провадження, а також наявності підстав для здійснення кримінального провадження в особливому порядку.

Особливості провадження в суді присяжних.

Відповідно до ст. 31 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК) кримінальне провадження в суді першої інстанції здійснюється суддею одноособово, колегіально судом у складі трьох суддів або судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних.

В той же час, згідно із висновком Верховного Суду (далі — ВС), за змістом ч. 3 ст. 31, ч. 2 ст. 383, ст. 384 КПК обвинувачений у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі, має право на розгляд кримінального провадження щодо нього в суді першої інстанції судом присяжних, проте таке право не виникає на стадії перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами [5].

Разом із цим в умовах воєнного стану ч. 10 ст. 615 КПК фактично призупинила можливість створення суду присяжних. Так, відповідно до чинної редакції цієї норми кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, крім здійснення кримінального провадження у суді, в якому до моменту введення воєнного стану та набрання чинності цією частиною було визначено склад суду за участю присяжних.

Особливості складу суду в суді першої інстанції.

З урахуванням зупинення можливості створення суду присяжних в умовах воєнного стану, особливої уваги потребує забезпечення права на «суд, встановлений законом», особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого передбачено довічне позбавлення волі.

Так, у справі № 644/5171/20 ВС зазначив, що оскільки особа обвинувачувалася у вчиненні кримінального правопорушення, за вчинення якого передбачено довічне позбавлення волі, а тому відповідно до сталої практики ВС незалежно від стадії вчинення особливо тяжкого злочину та заявленого обвинуваченим клопотання, кримінальне прова-

дження в суді першої інстанції мало здійснюватися колегіально судом у складі трьох суддів [6].

Особливості складу суду в суді апеляційної інстанції.

У справі № 522/12266/22 ВС дійшов висновку, що перевірка та оцінка доводів апеляційної скарги має здійснюватися судом апеляційної інстанції колегіально у складі, визначеному ч. 4 ст. 31 КПК, під час апеляційного розгляду кримінального провадження по суті. Здійснення такої перевірки суддею-доповідачем на стадії вирішення питання про відкриття апеляційного провадження є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону [7].

Особливості складу суду при перегляді судового рішення за нововиявленими обставинами.

У справі № 1-33/04 ВС досліджував питання стосовно повноважень щодо перегляду за нововиявленими обставинами рішення Верховного Суду України, який за КПК 1960 р. виконував функції суду касаційної інстанції стосовно рішення апеляційного суду, постановленого останнім як судом першої інстанції. У цій справі ВС дійшов висновку, що відповідно до вимог п. 21 ч. 1 ст. 3, ч. 3 ст. 33 КПК, ВС наділений повноваженнями щодо перегляду за нововиявленими обставинами рішення Верховного Суду України, який за КПК 1960 р. виконував функції суду касаційної інстанції стосовно рішення апеляційного суду, постановленого останнім, як судом першої інстанції [8].

Особливості складу суду при розгляді справ різної юрисдикції.

У справі № 607/13421/22 ВС дійшов висновку, що КПК імперативно не встановлює заборону розглядати судді апеляційного суду кримінальне провадження та справу про адміністративне правопорушення стосовно однієї й тієї ж особи [9].

Зазначення складу суду у судовому рішенні.

Для забезпечення права на «суд, встановлений законом» важливе значення має правильне зазначення складу суду у судовому рішенні. Наприклад, у справі № 442/7570/17 ВС дійшов висновку, що якщо в резолютивній і мотивувальній частинах ухвали апеляційного суду містяться вказівки на різний склад суду та різні висновки по суті вимог апеляційних скарг учасників провадження, то це є підставою для скасування цього судового рішення [10].

Спеціалізація суддів.

Відповідно до ч. 14 ст. 31 КПК кримінальне провадження щодо розгляду стосовно неповнолітньої особи обвинувального акта, клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їх продовження, зміну чи припинення, а також кримінальне провадження в апеляційному чи касаційному порядку щодо перегляду прийнятих із зазначених питань судових рішень здійснюються суддею, уповноваженим згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення

кримінального провадження стосовно неповнолітніх. У разі якщо таке кримінальне провадження має здійснюватися судом колегіально, головуючим під час судового розгляду може бути лише суддя, уповноважений згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх.

Особливості визначення такої спеціалізації суддів передбачено ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Разом із цим, в умовах воєнного стану дотримання належної процедури здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх може бути ускладнено з об'єктивних причин неукомплектованістю суддівських кадрів. Тому законодавцем у ч. 13 ст. 615 КПК передбачено, що дія положень ч. 2 ст. 484 та ч. 14 ст. 31 КПК може не застосовуватися в умовах воєнного стану, якщо наявні обставини, що унеможливають участь дізнавача, слідчого, судді, спеціально уповноважених на здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Детально питання щодо спеціалізації суддів у кримінальному провадженні стосовно неповнолітніх ВС досліджував у справі № 572/2696/18. Зокрема, у цій справі ВС вказав, що ч. 14 ст. 31 КПК ставить вимогу бути уповноваженим згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх лише щодо головуючого судді, а до інших суддів, які входять до складу колегії суддів з розгляду даної категорії справ, такої вимоги КПК не передбачено [11].

У іншій справі № 642/542/20 ВС розглядав належну процедуру оформлення визначення суддів, уповноважених здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх.

Так, у цій справі Суд констатував, що законом не вимагається долучення до матеріалів кримінального провадження рішення зборів суддів щодо визначення суддів, уповноважених здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх [12].

2) Підсудність.

Питання належного визначення підсудності як складової поняття «суд, встановлений законом» є актуальним з одного боку, у зв'язку із необхідністю зміни підсудності через воєнний стан, а з іншого боку, у зв'язку із тим, що порушення правил підсудності є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону та має наслідком скасування судового рішення.

Об'єктивна необхідність зміни підсудності через воєнний стан обумовлена тим, що на початку збройної агресії РФ у лютому-березні 2022 року частина території України була захоплена і суди опинилися в різних ситуаціях: мали місце випадки захоплення приміщення суду; суд працював на окупованих територіях; суд працював у районі активних бойових дій; суд працював на територіях, які знаходилися поблизу районів бойових дій.

У зв'язку із зазначеним мала місце значна кількість випадків зміни територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану, рішення про що приймалося розпорядженням ВС. В подальшому ситуація постійно змінюється у зв'язку зі зміною лінії фронту бойових дій, що напряду впливає на можливість здійснення правосуддя. Так, з весни 2022 року можна спостерігати як відновлення територіальної підсудності судових справ, так і рішення про відтермінування початку відновлення роботи та зміни територіальної підсудності судових справ [13].

З іншого боку питання належного визначення підсудності набуває актуальності у зв'язку із визначенням у КПК окремого переліку підстав для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції. Так, відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 412 КПК судові рішення у будь-якому разі підлягає скасуванню, якщо порушено правила підсудності.

Водночас, ВС було встановлено, що у Суді існують різні правові позиції щодо того, чи є порушення правил територіальної підсудності при розгляді кримінального провадження істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону та підставою для скасування судового рішення відповідно до положень п. 6 ч. 2 ст. 412 КПК. У зв'язку із цим ухвалою ВС від 20.11.2024 року кримінальне провадження передано на розгляд об'єднаної палати Касаційного кримінального суду ВС для забезпечення єдиної правозастосовної практики та формування відповідного висновку про застосування норм права [14].

3) *Направлення кримінального провадження з одного суду до іншого.*

Питання направлення кримінального провадження з одного суду до іншого розглядалося ВС у справі № 752/7440/18. Зокрема, у цій справі Суд дійшов висновку, що повноваження ВС щодо передачі кримінального провадження з одного суду до іншого поширюються лише на вирішення такого питання в межах юрисдикції різних апеляційних судів, а також у разі направлення провадження з одного суду апеляційної інстанції до іншого. Передача кримінального провадження до Вищого антикорупційного суду, передбачена ст. 34 КПК, вирішується колегією суддів відповідного суду апеляційної інстанції за поданням місцевого суду або за клопотанням сторін чи потерпілого і не потребує вирішення ВС [15].

4) *Недопустимість повторної участі судді в кримінальному провадженні.*

Однією із важливих умов дотримання права на «суд, встановлений законом» є недопустимість повторної участі судді в одному і тому ж кримінальному провадженні.

Це питання досліджував ВС у декількох справах. Так, у справі № 708/638/19 Суд наголосив, що закон визначає, що будь-яка участь судді у кримінальному провадженні під час досудового розслідування виключає його участь у цьому ж провадженні в суді

першої, апеляційної і касаційної інстанцій, крім прямо передбачених законом виключень. Наведена норма закону не передбачає будь-якого розширеного тлумачення. Той факт, що колегія суддів апеляційного суду скасувала ухвалу слідчого судді виключно з процесуальних підстав, не може вважатися підставою для відступу від вимог закону, який не ставить недопустимість повторної участі судді в залежності від підстав прийняття судового рішення [16].

У іншій справі № 520/15653/16-к ВС зазначив, що розгляд апеляційної скарги прокурора на ухвалу про звільнення особи від призначеного покарання з випробуванням після закінчення іспитового строку не можна визнати повторною участю двох суддів в цьому кримінальному провадженні в розумінні положень ст. 76 КПК, оскільки він здійснювався не під час досудового розслідування і у ході перегляду вказаного рішення місцевого суду не проводився розгляд кримінального провадження по суті [17].

5) *Процедурні питання забезпечення утворення «суду, встановленого законом».*

Роз'яснення особі права на «суд, встановлений законом».

Однією з фундаментальних складових права на «суд, встановлений законом» є необхідність своєчасного роз'яснення особі цього права.

Як вказав ВС у справі № 541/1717/23 роз'яснення особі її права на розгляд кримінального провадження колегіальним складом суду є додатковою гарантією неупередженого, справедливого судового розгляду та невіддільною складовою права на захист. Недотримання зазначених вимог закону є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону [18].

У іншій справі № 450/2757/22 ВС дійшов висновку, що порушення вимог ч. 4 ст. 315 КПК щодо обов'язку суду під час підготовчого судового засідання роз'яснити обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років, право заявити клопотання про розгляд кримінального провадження стосовно нього колегіально судом у складі трьох суддів є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону [19].

Роз'ясненню також у певних випадках підлягають окремі процедурні рішення щодо вирішення питань утворення «суду, встановленого законом».

Зокрема, у справі № 753/9237/23 ВС вказав, що, враховуючи, що ухвала про відмову у задоволенні заяви про відвід судді є результатом судового провадження за заявою про відвід та цим судовим рішенням вирішено питання, що становило предмет його розгляду, така ухвала за наявності відповідних підстав підлягала роз'ясненню в порядку ст. 380 КПК, а ухвала суду про роз'яснення судового рішення або відмову у його роз'ясненні могла бути оскаржена в апеляційному порядку [20].

Забезпечення права на «суд, встановлений законом» у випадку заміни судді або зміни територіальної підсудності в умовах воєнного стану.

У справі № 461/5454/14-к ВС досліджував дотримання права на «суд, встановлений законом» у випадку заміни судді та дійшов висновку, що до заміни судді судовий розгляд у цій справі вже тривав 5 років, і за цей час було досліджено значний обсяг доказів, зокрема, допитано 36 свідків та вивчено 59 томів інших доказів. ВС констатував, що немає підстав для сумніву, що суддя, яка прийшла на заміну, дослідила документи, надані сторонами. Крім того, у цій справі сторона обвинувачення в апеляційній та касаційній скаргах не зазначила, які саме докази були неправильно оцінені колегією суддів внаслідок заміни судді [21].

У іншій справі № 953/9892/21 ВС аналізував забезпечення права на «суд, встановлений законом» у випадку зміни територіальної підсудності в умовах воєнного стану. Так, у цій справі Суд дійшов висновку про те, що: (1) постановленням суддею апеляційного суду, який розглядав справу на підставі розпорядження Голови ВС про зміну територіальної підсудності в умовах воєнного стану, ухвали про відмову у відкритті апеляційного провадження, судовий розгляд якого здійснювався в порядку ч. 3 ст. 349 КПК, а апелянт оскаржував фактичні обставини справи після того, як попередній суд до зміни підсудності відкрив апеляційне провадження, не є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону; (2) питання про відкриття чи відмову у відкритті провадження вирішується суддею одноособово без проведення судового засідання та повідомлення сторін про розгляд цього питання [22].

Забезпечення права на «суд, встановлений законом» під час наради суддів та ухвалення судового рішення.

У справі № 316/1358/17 ВС дійшов висновку, що з урахуванням положень ст. 367 КПК, вчинення процесуальних дій та ухвалення суддями (суддею) під час перебування в нарадчій кімнаті по кримінальному провадженню судових рішень по інших справах, слід вважати порушенням таємниці наради суддів, яке на підставі ч. 1 ст. 412 КПК, може бути визнано істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону у разі, коли воно за своїм характером та з огляду на обставини конкретної справи перешкодило або могло перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення, тобто в тих випадках, коли вказане порушення обґрунтовано

ставить під сумнів незалежність і неупередженість суддів (судді) при обговоренні та ухваленні відповідного судового рішення [23].

Забезпечення права на «суд, встановлений законом» при вирішенні питання про поновлення строку на оскарження судового рішення.

У справі № 569/302/21 ВС дійшов висновку, що за правилом, передбаченим ч. 4 ст. 31 КПК, кримінальне провадження в апеляційному порядку здійснюється колегіально судом у складі не менше трьох суддів.

Виходячи з положень п. 4 ч. 3 ст. 399 КПК, питання про поновлення строку на апеляційне оскарження вирішується судом, тобто колегіально у складі трьох суддів, а отже саме таким складом суду вирішується й питання про повернення скарги через відсутність підстав для поновлення зазначеного строку. Натомість оспорювану ухвалу всупереч законодавчим приписам було постановлено одноособово суддею-доповідачем [24].

У іншій справі № 01-57/08 ВС вказав, що вирішення питання про відновлення строку на касаційне оскарження вироку апеляційного суду, постановленого ним як судом першої інстанції в порядку КПК 1960 р., віднесене до компетенції конкретного апеляційного суду, який розглянув справу і постановив такий вирок [25].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз судової практики ВС дозволив встановити низку важливих висновків щодо права на «суд, встановлений законом», у кримінальному провадженні. Серед питань, яким у судовій практиці приділяється найбільша увага, зокрема, питання щодо: складу суду, підсудності, направлення кримінального провадження з одного суду до іншого, недопустимості повторної участі судді в кримінальному провадженні, а також окремі процедурні питання забезпечення утворення «суду, встановленого законом». Особлива увага до цих питань у правозастосуванні має сприяти належному забезпеченню права на «суд, встановлений законом», у кримінальному провадженні.

В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на аналізі наступного розвитку законодавства і з'ясуванні новітніх тенденцій судової практики щодо організаційно-процесуальних умов утворення складу суду для розгляду конкретного кримінального провадження. Це надасть змогу покращити функціонування кримінальних процесуальних інститутів, пов'язаних із утворенням «суду, встановленого законом».

Література

1. Сиза Н. П. Реалізація права на «суд, встановлений законом» у кримінальному провадженні. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 6. С. 178–182.
2. Хотинська-Нор О. З. Право на «суд, встановлений законом» як структурний елемент права на справедливий суд: український контекст. *Адвокат*. 2015. № 1. С. 24–28.
3. Виноградова А. І. Право на «суд, встановлений законом» у контексті оновлення цивільного процесуального законодавства України. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 129–135.

4. Цувіна Т. А. «Суд, встановлений законом» як елемент права на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві. *Часопис Київського університету права*. 2019. С. 137–141.
5. Постанова Об'єднаної Палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04.11.2019 у справі № 496/4533/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85582389/> (дата звернення: 01.10.2025).
6. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 07.11.2023 у справі № 644/5171/20 (провадження № 51-2483км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114796482> (дата звернення: 01.10.2025).
7. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12.07.2023 у справі № 522/12266/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112227944> (дата звернення: 01.10.2025).
8. Постанова Об'єднаної Палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15.04.2024 у справі № 1-33/04 (провадження № 51-2450км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118520014> (дата звернення: 01.10.2025).
9. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 01.05.2024 у справі № 607/13421/22 (провадження № 51-5168км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118788483> (дата звернення: 01.10.2025).
10. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13.06.2023 у справі № 442/7570/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111614233> (дата звернення: 01.10.2025).
11. Постанова колегії суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21.06.2022 у справі № 572/2696/18 (провадження № 51-5726км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104886097> (дата звернення: 01.10.2025).
12. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04.07.2024 у справі № 642/542/20 (провадження № 51-2192км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120244041> (дата звернення: 01.10.2025).
13. Розпорядження про визначення територіальної підсудності справ. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/ (дата звернення: 01.10.2025).
14. Ухвала колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20.11.2024 у справі № 357/10207/21 (провадження № 51-4924 км 23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123281983> (дата звернення: 01.10.2025).
15. Постанова колегії суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04.10.2022 у справі № 752/7440/18 (провадження № 51-1815км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106661447> (дата звернення: 01.10.2025).
16. Постанова колегії суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11.08.2022 у справі № 708/638/19 (провадження № 51-5267км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105774931> (дата звернення: 01.10.2025).
17. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 05.12.2023 у справі № 520/15653/16-к (провадження № 51-6175км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115598827> (дата звернення: 01.10.2025).
18. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 05.06.2024 у справі № 541/1717/23 (провадження № 51-747км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119560050> (дата звернення: 01.10.2025).
19. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14.11.2024 у справі № 450/2757/22 (провадження № 51-2920км24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123141199> (дата звернення: 01.10.2025).
20. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22.10.2024 у справі № 753/9237/23 (провадження № 51-1842км24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122603327> (дата звернення: 01.10.2025).
21. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13.06.2023 у справі № 461/5454/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111647922> (дата звернення: 01.10.2025).
22. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 28.02.2023 у справі № 953/9892/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109303238> (дата звернення: 01.10.2025).
23. Постанова Об'єднаної Палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 24.02.2020 у справі № 316/1358/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87902046> (дата звернення: 01.10.2025).
24. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22.11.2023 у справі № 569/302/21 (провадження № 51-4305км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115202116> (дата звернення: 01.10.2025).
25. Ухвала Об'єднаної Палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11.09.2023 у справі № 01-57/08. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113536398> (дата звернення: 01.10.2025).

References

1. Syza N. P. Realizatsiia prava na “sud, vstanovlenyi zakonom” u kryminalnomu provadzhenni. *Dniprovskiyi naukoviyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava*. 2023. Vyp. 6. S. 178–182. [in Ukrainian].

2. Khotynska-Nor O.Z. Pravo na “sud, vstanovlenyi zakonom” yak strukturnyi element prava na spravedyvyi sud: ukraïnskyi kontekst. Advokat. 2015. № 1. S. 24–28. [in Ukrainian].
3. Vynohradova A.I. Pravo na “sud, vstanovlenyi zakonom” u konteksti onovlennia tsyvilnoho protsesualnoho zakonodavstva Ukrainy. Visnyk kryminalnoho sudochynstva. № 4. 2017. S. 129–135. [in Ukrainian].
4. Tsuvina T.A. “Sud, vstanovlenyi zakonom” yak element prava na spravedyvyi sudovyi rozghliad u tsyvilnomu sudochynstvi. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2019. S. 137–141. [in Ukrainian].
5. Postanova Obiednanoi Palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 04.11.2019 u spravi № 496/4533/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85582389/> [in Ukrainian].
6. Postanova kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 07.11.2023 u spravi № 644/5171/20 (provadzhennia № 51-2483km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114796482> [in Ukrainian].
7. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 12.07.2023 u spravi № 522/12266/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112227944> [in Ukrainian].
8. Postanova Obiednanoi Palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 15.04.2024 u spravi № 1–33/04 (provadzhennia № 51-2450kmo21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118520014> [in Ukrainian].
9. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 01.05.2024 u spravi № 607/13421/22 (provadzhennia № 51-5168km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118788483> [in Ukrainian].
10. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 13.06.2023 u spravi № 442/7570/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111614233> [in Ukrainian].
11. Postanova kolehii suddiv Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 21.06.2022 u spravi № 572/2696/18 (provadzhennia № 51-5726km21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104886097> [in Ukrainian].
12. Postanova kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 04.07.2024 u spravi № 642/542/20 (provadzhennia № 51-2192km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120244041> [in Ukrainian].
13. Rozporiadzhennia pro vyznachennia terytorialnoi pidsudnosti sprav. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/ [in Ukrainian].
14. Ukhvala kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 20.11.2024 u spravi № 357/10207/21 (provadzhennia № 51-4924 km 23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123281983> [in Ukrainian].
15. Postanova kolehii suddiv Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 04.10.2022 u spravi № 752/7440/18 (provadzhennia № 51-1815km22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106661447> [in Ukrainian].
16. Postanova kolehii suddiv Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 11.08.2022 u spravi № 708/638/19 (provadzhennia № 51-5267km19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105774931> [in Ukrainian].
17. Postanova kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 05.12.2023 u spravi № 520/15653/16-k (provadzhennia № 51-6175km18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115598827> [in Ukrainian].
18. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 05.06.2024 u spravi № 541/1717/23 (provadzhennia № 51-747km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119560050> [in Ukrainian].
19. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 14.11.2024 u spravi № 450/2757/22 (provadzhennia № 51-2920km24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123141199> [in Ukrainian].
20. Postanova kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 22.10.2024 u spravi № 753/9237/23 (provadzhennia № 51-1842km24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122603327> [in Ukrainian].
21. Postanova kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 13.06.2023 u spravi № 461/5454/14-k. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111647922> [in Ukrainian].
22. Postanova kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 28.02.2023 u spravi № 953/9892/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109303238> [in Ukrainian].
23. Postanova Obiednanoi Palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 24.02.2020 u spravi № 316/1358/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87902046> [in Ukrainian].
24. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 22.11.2023 u spravi № 569/302/21 (provadzhennia № 51-4305km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115202116> [in Ukrainian].
25. Ukhvala Obiednanoi Palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 11.09.2023 u spravi № 01-57/08. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113536398> [in Ukrainian].